

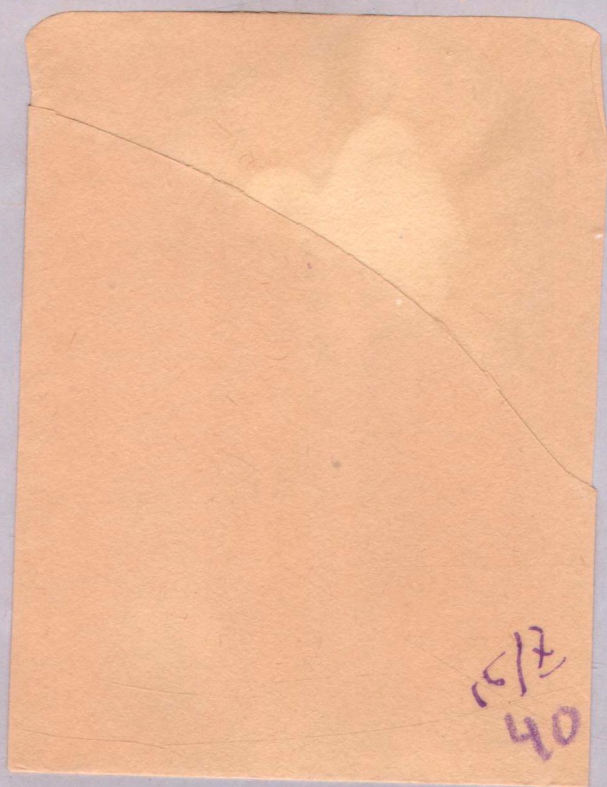
ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

8

СЕРПЕНЬ

1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

15/7
40

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

8
серпень
1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА ХДУ

З М І С Т

Володимир Сосюра—З нових поезій	1
Іван Кучмій—Червонофлотська	1
Марія Романівська—Шахти в небі. Науково-фантастичний роман (продовження)	1
Слово про Ігорів похід—Переказ Наталі Забіли	20
Іван Сенченко—Пауза. Оповідання	30
Микола Шеремет—На кордоні. З поеми „Щорс“	41
Володимир Кузьміч—Вишняки. Епічна поема (закінчення)	41
Ст. Крижанівський—З оповідань про Комсомольськ. Поезія	70
Михайло Білик—На кордоні. Етюд	70
Борис Бездомний—Скрипка. Поезія	81
Й. М. Векслер—Спогади	81

Із антології російської поезії:

М. Ю. Лермонтов—Бородіно. Переклав Г. Брежньов	94
А. К. Толстой—Не вітер віє з висоти. Переклала М. Хмарка	95
Іван Сенченко—З нотаток про поезію П. Г. Тичини	99
Андрій Клоччя—Юрій Шовкопляс—„Починається юність“. Рецензія	101
Юс—Слова й діла „Літературної Газети“	109

Володимир Сосюра

З НОВИХ ПОЕЗІЙ

БАЖАННЯ

В серці квітне зоря. Гей, життя молоде і чудесне,
як шумиш у садах ти на шостій частині землі!
І минають літа в більшовицькі завітчані весни,
як пливуть у морях батьківщини ясні кораблі.

Линь же, пісне моя! Голубі ми скорили простори,
і підземні скарби дужі руки дають на - гора.
Хто ж це нас на землі, в небесах і на морі поборе,
коли тільки для нас перемоги і праці пора.

Коли тільки для нас голубині спадають світанки,
світлі луки шумлять і на зорях лунають гудки,
пахнуть квіти в росі, де колись пролітали тачанки,
і блистали на сонці у росах кривавих клинки.

Гей, мій краю, мій цвіт! До останнього кроку й зітхання
я не кину люблю твоїх луків і сел і гаїв,
твоїх міст золотих... І коли я ітиму за грані,
я б хотів, щоб не вмер, не загинув зо мною мій спів.

Я б хотів одного, щоб нащадок мій дальній, далекий
з ніжним співом моїм пригадав наші грозняні дні,
коли будуть плити кораблі, наче срібні лелеки,
над морями садів, над містами у синь - вишині.

Я б хотів, щоб згадав, щоб зітхнув мій нащадок незнаний,
щоб зітхнув і позаздрив тому, що в комуні віки,
що ішли за вождем ми, за Сталіним, рідним титаном,
що не зможе йому він потиснуть ясної руки

так, як тиснуть її батьківщини моєї герої
і співці синіх гір і південних могучих степів.
Лиш цього б я хотів, щоб у серці нащадка луною
в ті прийдешні віки не замовк мій задуманий спів.

Ніч пройшла. Одлетіли, погасли замріяні зорі,
заглядає в вікно, мов усмішка коханої, день.
Здрастуй, юність моя, в небесах, на землі і на морі,
повна щастя, мов келех, повна щастя, квіток і пісень.
Грудень, 1938 р.
Київ

ЛЮБЛЮ

Я люблю тебе, друже, за те,
Що в очах твоїх море синіє,
Що в очах твоїх сонце цвіте,
Мою душу і пестить і гріє.

За волосся твоє золоте,
За чоло молоде і одкрите.
Я люблю тебе, друже, за те,
Що не можу тебе не любити.

Київ, 1938 р.

СКЕЛІ

З моря гнівної пустелі,
в сльозі, в бризках вогняних,
хвилі мчать на грізні скелі
й розбиваються об них.

Хай горить, як сонця релі,
нам любові горлий стяг,
щоб і ми були як скелі,
в морі шумному життя.

Київ, 1938 р.

КВІТКА

Під скелею, в темі, у печалі
задумана квітка зросла,
і снилися їй сонячні далі
в країні краси і тепла.

Та люди ту скелю розбили,
де темрява вічна була,
і квітку на волі лишили
для щастя краси і тепла.

Київ, 1938 р.

ПРОМІННЯ

Гай далекий. Вечір. Літо.
Спить у вербах вітровий.
Десь далеко б'ють копита ...
Де ти, де ти, друже мій?

Чи на полі, чи у морі,
Чи в краю, де вічний сніг,
І на тебе зорять зорі
Ті, що я дивлюсь на них.

Ім часу й числа немає,
Ні початку, ні кінця,
І проміння їх єднає
Наші очі і серця.
Київ, 1938 р.

Іван Кучмій

ЧЕРВОНОФЛОТСЬКА

Мчимо ми, товаришу, морем просторим,
Нам чайки співають пісень.
Освітлюють шлях нам рубінові зорі,
На варті вночі ми і вдень.
Летить, міноносі! Хай щогли скриплять.
Ми кажемо: — Єсть! — капітану.
Привіт тобі, рідна радянська земля,
Привіт від синів з океану!

Ні буря, ні вітер, ні шторми морів
Не спинять пориву побідного,
Бо сповнені завжди серця моряків
Волею Сталіна рідного.

Ми велит твою кожну мить бережем.
Хай пісня у просторінь лине.
Ми клятву залізу народу даем:
— Ми вірні сини батьківщини!
Мчимо ми, товаришу, морем просторим,
І тільки війна заgrimить —
Ударами з суші, спід неба і з моря
Ми будемо ворога бить.

Ні буря, ні вітер, ні шторми морів
Не спинять лориву побідного,
Бо сповнені завжди серця моряків
Волею Сталіна рідного.

м. Чернівці, 1939 р.

Марія Романівська

ШАХТИ В НЕБІ

НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИЙ РОМАН¹

ВІТЕР ДУЖЧАЄ

Задумана Нінка йшла додому гомінкими вулицями міста. Вітер зміцнів і мав обернутись на бурю. Дуючи в спину Нінки, він обіймав її тоненьку юнацьку постать і майже ніс вздовж її лиця, розхристаний, жартівливий. Так би розпластати руки, крила літака, і поринути за ним у весняні задумані степи!

Нінці згадалось її дитинство і гра в «літання» вітряними чорами на доріжках бабусіного садка. Зовсім маленька, жвава Нінка любила вітер. Він веселив її, навівав якісь неясні героїчні мрії.

Шелестіло листя, метушились гілки, кидаючи на доріжку рухливі тіні. Зонтики жаб'ячої петрушки стрибали під ноги, похилившись, таємничі, мов якісь білі тваринки. Нінка видиралась з бурі, вилізла на доріжку, примружувала очі й, широко розкинувши руки, бігла назустріч вітру... Йй було трошечки страшно, вітер гарчав, обличчя, він намагався кинути її назад, уже сердитий, мінуси. Але так приємно було «летіти» і боротись з вітром, зливаючись з рухом гілля, петрушки, веселого розпатланого листя...

Замислившись, Нінка ледве не потрапила під автомобіль, зупинившись з майдану у перехрестя вулиць. Він хрокнув злякано, втупившись вбік яскравим оком. За рогом Нінка зіткнулась з раптовим поривом вітру. Розправляючи назустріч йому плечі, вона кинула востаннє погляд на сяючий вогнями будинок палацу і вилетів на нерів... Серце їй стиснулось, обійняв жаль... Невже завтра вона вже не побачить цих осяйних вікон, за якими бачила стільки тепла, радості, знання?.. Це не назавжди, але... Їй огорнула раптова непевність, і вимріяний проект здався смішним, невірним.

Зітхнувши, Нінка одвернулась від палацу і майже побігла в коридор знайомої вулиці. Але щодалі її кроки ставали все менш вільнішими, а ноги, наче втомлені, ледве посувались назустріч вітру.

Вітрові... Нінка відчувала себе такою маленькою і самотною серед цього рідного гомінкого міста... Це було тому, що вже тільки часу вона нікому не наважувалась розповісти про свої наміри, мрії... Їй самій так хотілося це зробити. Але Нінка - вітер мала таку вже вперту, заховану в собі вдачу. Одне слово: «погану вдачу вовчепаняти» — іронічно пригадала вона вираз своєї дитини.

Тьотя Ната!.. О, як не хотілося Нінці повертатись додому, де в контраст з палацом їй завжди було холодно і... незручно. Нінка задумано зупинилась біля воріт свого будинку. Їй стало сумно і самотньо. Сьогодні вона збиралась зробити один вчинок, але вона його не зробить, ні, бо не знає, чи має право так робити.

Раптом маленький хлопчик вибіг з двору і радісно схопив Нінку за руки.

— Нінко! Ти?.. А я вже тебе чекав... Допоможи, Ніночко... Розумієш... У нас ніяк не грає радіо. Учора наставили, а сьогодні мовчок. Мама каже, що вітер обірвав антену... Ніночко, що робити?

Сусід Яшко звертався з своїм проханням «по прямому проходу». Увесь двір знав, що Нінка була «природний технік». Чи міг був у кого електричний прас, чи перегоріла пробка, чи погасла електрична плитка, — усі мами частенько кликали на допомогу Нінку. Її меткі з довгими пальцями руки завжди були готові поладити найрізноманітніші речі.

— Радіо? Ходімо.

— Куди?

— Звичайно, раз справа в антені, на дах.

— А ти не боїшся?..

Нінка весело засміялась.

— Ну, швидше. Тільки тягни: молоток, обценьки, викрутку...

— Що іще?

— Ну, пару гвіздків.

— Єсть.

За хвилину вона вже з Яшком пробиралася на дах. Це було зовсім легко: тільки злізти на старий льох у задньому дворі, відти перелізти на балкон двоповерхового флігеля, а з нього на дах їхнього великого триповерхового будинку.

— Дивись, як хороше працює твій вітряк, — звернув Нінчину увагу Яшко, коли вони злізали на льох.

Дійсно, освітлені електрикою, що лилася з сусіднього двору, плавно крутились під вітром крила маленького вітрячка, піднятого на високій palі. Це була теж Нінчина творчість — па втіху дитини.

Вітер! Рідний хороший вітер!..

Нінка сміливо полізла вгору, відчуючи його схвильоване дихання.

Воно було надто буйне для маленького Яшка і він залишився

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 7, 1939 р.

на низькому даху флігеля, захоплено поглядаючи на Нінчину фігурку, що хоробро подряпалась вище.

За хвилину Нінка опинилась близько антени. Схопившись край димаря, вона глянула униз: блискучі асфальти вулиці, огні авто, вікна будинків сяяли вогнями, переходячи далі в своєрідну світляну гаму. Очі високих двірських і вуличних ліхтарів обливали дах і Нінчину постать яскравим світлом... Нінка вмерла нерухома, зачарована видовиськом вечірнього міста. Вітер шумів у верхів'ях високих каштанів, цокотів кінчиками обрваних дротів, налітав на Нінку, але вона стояла непорушна, мідна, стійка... Їй здавалось, що вона висить на високій шогі корабля, над розбурханим сердитим морем. Нінка вміла гостро до болю відчувати світло і тіні, і найменші відтінки в рухові життя,— це було її радістю, а інколи горем...

...О, коли б вона могла ставитись спокійно до недоречностей свого «особистого» життя!..

Голос Яшка, що стурбовано кликав знизу, розбудив Нінку від задуми. Дівчина наблизилась до антени: та дійсно була пошкоджена вітром чи необережними техніками, які допіру комусь проводили телефон. Насвистуючи «співанку юнги», що чомусь їй спала на думку, Нінка за кілька хвилин полагодила пошкодження і полізла назад.

Яшко зустрів її радісним криком і помчав до себе перевірити чи працює радіо, а Нінка, зітхнувши, нарешті пішла дідому. Але ледве вона переступила поріг передньої і почала скидати пальто, як уже почула «трагічний» вигук тьоті Нати:

— Боже мій, про що тільки думає це паршиве дівча, хотіла б я знати!..

На цей вереск з дверей виглянула закурчавлена (електричною завивкою) голова її кузینی Наді. Вона чмихнула, зробила гнилий гримасу і сховалась. Що це за новий «злочин» зробила її прийомна сестра?

Розгублена Нінка огляділа себе і, нарешті, зрозуміла, про що йдеться: лазячи по дахах, вона забруднила збоку пальто, на черевиках почепилось ще позаторішнє листя, руки були брудні і чорні, як у сажотруса.

— Ви тільки погляньте на цю дівчину,— галасувала тьоті Ната, звертаючись до невідомих глядачів,— вона десь шляється вночі і приходить ось в якому вигляді...

— Вибачте, тьотю,— стримано, як завжди, відповіла Нінка, а зараз почищуся. Я була в палаці, а зараз просто виправляю Яшці антену... на даху.

Тітка скрикнула і заверещала ще більше:

— Ще краще! Лазити по дахах! Боже мій, ти не дівчина, а чистий хлопчисько, в тебе нема ані краплі жіночості! Як би тебе побачив татко, він би умер від розпачу! Завжди ти майструєш якісь покидьки, псуєш час і вбрання... Мабуть, ти пішла в свого дурнуватого діда!.. Той, божевільний, замість думати

про старість щось придбати, усе майстрував якісь покидьки... ти нарешті станеш порядною дівчиною?

Гладке, випещене обличчя тітки палало великим обуренням. Вона зіслзла з її м'ясистого носа і він вкрився блискучими сльозинками поту. Надя знов виглянула і знов зробила гримасу. Ніна мовчала. О, вона вміла мовчати!

В мене вже знов заболіла печінка,— змінила тон тьотя Ната (тепер, як завжди, він мусив перейти на плаксивий). Вона сіла на стілець і витягла носову хустку.— Скільки клопоту щодня з цією упертою, злою дівчиною... Я її вигодувала... не доїдала, не досипала, і маєш подяку... Мовчиш, мовчиш, мовчиш?.. Ну, годі, колись ти пожалієш, та буде пізно...

Надя, кокетливо одягаючи шапочку, вибігла в двері:

— Ходімо, мамо, ходімо, ми спізнаємось до кіно!

Тітка зітхнула і пішла до спальні одягатись. Уїдливо зашуміло пудрою і нудним одеколоном. Хоч би пішли!.. Закусивши губи, Нінка чистила своє пальто.

Бачили? — знов патетично закричала тітка, вже збираючись виходити,— вона забула, що в нас у хаті нічого не прибрано. Де Петро Іванович,— як у свинятнику! Геть, щоб все було прибрано, помий підлогу і Надіні панчішки заший! Обов'язково. Нарешті грюкнули двері. Знеможена Нінка притулилась головою до канапки. Надіні панчохи скотились їй під голову. Вона швидко шпурнула їх, скочила, подивилась навколо. У кімнаті панував неймовірний хаос. На канапці, на стільцях, на підлозі валялись різні дрібнички туалету. На підлозі у білому килимку пудри лежала велика пуховка. А квітчастий килим перед канапкою був весь усіяний лушпинням насіння.

Добре! Я все це приберу, але в останній раз!

Сердито схопивши віник, Нінка узялась до праці. Серце колотилось, як скажене. Всі образи, неприємності кількох років не виймалися з великого грубого клубка і давили Нінку.

Вона була зовсім маленькою коли вмерла її мама Катя, сестра дяді Толі. І тоді дядя Толя, що був студентом, умовляв Катю віддати йому Нінку на виховання. Про це прохала його, плачучи, й сестра,— вона добре знала хистку, легковажну вдачу свого чоловіка і не довіряла йому свого «чорненького сонечка». Катя тоді віддав Нінку своїй сестрі Наті, яка тільки по одруженні і переїздила до великого міста. Як ридала тоді маленька Сергієвничка Нінка, коли її відібрали у старої бабусі — Толиної, і повезли кудись із села! Гладка чужа тьотя мокро цілувала її обличчя, а вона відпихала її геть.

Нінка немов передчувала, що її чекає невеселе життя! Спокоїли її тьотя Ната цілувала її й одягала у гарненькі плаття. Вона завжди поперед очі хотіла показати, яка вона добра, взявши чужу шапочку. Батько, працюючи десь далеко, присилав досить грошей. Але потім все змінилось. Родилася Надя і всі турботи перейшли до неї. Татко почав пиячити і майже не присилав грошей. Тьотя

Ната стала покрикувати на Нінку, а її чоловік Петро Іванович от в блакитнуватій простороні неба, високо над квадратами шиферу, з'явився красунь - велетенський дирижабль. Його зеленасте, блискуче тіло з приємним рокотанням немов купалось у сонячній блакиті, ледве схвильованій легенькими хмарками. За ним, буксуючи заду, пливла якась дивовижна споруда. Вогняно - червоні, аероболічні крила, укріплені на горизонтальних рамах, несли дирижабль у довгий тоненький хвіст губився в поглибленні. От споруда в своєму рейсі повернулася назустріч полум'ю вогню. І тоді нестерпно засяяли її вогнисті, пурпурні крила. Вони до парусів, вони легко несли вперед срібний корабель, і тоненький хвіст ззаду скидався на пінястий слід розрізаної хвилі.

Хвилюючись, Анатоль Сергійович роздивлявся на свій витвір. Чому так шалено билось серце? Адже він уже бачив свою ВЕС ще в дитинстві, ще в тому тиждень тому на Херсонському заводі, коли вперше, на заводі, вийшов на випробування газом, її було запущено в повітря... А зараз знову, здавалось, він бачить її уперше. І знову, як тоді, здійснювався в ньому якийсь згадок, переживань. Скільки сумнівів, скільки гострих раптових ударів творчості, піднесення і втоми безсонних ночей! Зльотити, злетіти, злетіти і падіння в яму сумнівів... Все було, здається, пережито, пережито, пережито в цю споруду. І все, здається, тільки починалось. Як працюватиме ця «шахта» в небі? Чи здійснить сподівання, вистраждані стільки часу... І знову радість і сумніви падали на серце, як ці пристрасні вогняні крила.

— Чудесний колір, Только. За цю фарбу нашим хлоп'ятам треба видати окрему премію! Це не звичайний червоний колір... Це пурпурний колір, про який мріяли й писали художники середньовіччя... Леонардо - да - Вінчі мріяв про такий колір!.. Почувши голос Гордія, Анатоль Сергійович одірвав очі від своєї ВЕС. Ніби прокинувшись, він яскраво побачив радісний настрій робітників полігону і радгоспівців, які прийшли поглянути на новий витвір свого «інженера». Захоплена дітвора, повиснувши на паркані, несамовито пищала. Він усміхнувся своїм матицьким друзям, вже радісний, сам відчуваючи майже дитячий захват перед своєю «велетенською іграшкою». Дирижабль летів над головами, готовий причалити.

Рвучким рухом Катинський кинувся до спортплощадки полігону, де прив'язані тремтіли наготові кулі - пливуні. Він швидко одягнув прив'язні ремні і оглянув крила - лопаті. Тоді легким штовхатком відчалив від землі і «плигнув» в повітря. Це був так званий орнітостат — спортивна куля - пливун, зміненої конструкції. Прив'язне приладдя до маленької кулі - аеростата (легше ваги людини) давало змогу людині, пливнувши, плавати в повітрі.

Рухаючись крилами - лопатями, можна було керувати польотом. Орнітостат був дуже зручний для технічного догляду і спостережень ВЕС. Адже краще було літати до ВЕС, ніж при всякій технічній потребі знизати її саму униз. Добрий спортсмен і парашутист, Анатоль Сергійович за короткий час опанував техніку

ЧЕРВОНІ ПАРУСИ

ВЕС прибула весняного сонячного ранку.

Анатоль Сергійович спостерігав її наближення з меришки башти одного з вітродвигунів. Тепер це була причальна платформа. Заздалегідь устаткована, вона мусила прийняти на кілька годин двох велетенських повітряних супутників.

літання на орнітостаті. Гірше було з Гордієм Семеновичем Сергійович.— А вчення? Не закінчивши року?.. Невже тебе У нього і досі щось не лагодилось з плигунами. І зараз він спішав до ВЕС нагору «земним шляхом», піднімаючись по схилу причальної щогли.

Радісні привітання внизу сигналізували причал дирижабля. Але Анатоль Сергійович вже не чув нічого. Повільно помахуючи крилами - веслами, він підплив до могутнього тіла своєї машини. І погладив рукою блискучу гофровану поверхню червоного крила. Рука тремтіла. Вони падали, ці своєрідні паруса, як величезні розтяті прапори. Тоді, приєднавши свій голос до привітань, Анатоль Сергійович закричав щось весело і молодю. Станув на мить хлопчиськом, він присів на «рамі» ВЕС і на момент погойдався на ній, як на гойдалці. Необережно, він ледве не розрвав кулі свого плигуна, але це було чудесно — гойдатись у повітрі на своїй повітряній гойдалці! Там, далеко під ним, купались у сонці, чекала його «шахту» незнайома чудесна країна. У безплідній пустині розквітали вогняні квіти...

Він махнув, як орел, своїми крилами, і поплив до сріблястої тулуба. Винахідник — він мусив сам досконало оглянути свій витвір. Адже щодня, щогодини він був повний турботами про нього. Ніби за цей тиждень щось могло трапитись з цим могутнім тілом.

Певне знизу це було дивовижне видовисько. Величезна біля якої поралась людина, нагадувала яскраву квітку, навколо якої клопотала крилата комаха.

Але треба було привітати пілота. І Катинський пролетів над площадку башти, де його чекали пілот, борт-механік і Гордій Семенович. Звільнившись від плигуна, він привітався з повітряними гостями, що завтра мусили вирушити з ним у далеку подорож.

Тим часом на полігон влетів радгоспівський грузовичок, і маленька фігурка, махаючи руками, закричала угору:

— То - о - лю!

— Нінко! От чортеня! — скрикнув Анатоль Сергійович і спішив униз.

Біля машини він знайшов її схвильовану, порожевілу. Широко розкриті юнацьким захватом очі втопились у завмерлу вгорі машини.

Сміючись, Анатоль Сергійович міцно стиснув її в своїх обіймах.

— Як виросла! Дівчина — доросла дівчина! — зауважив він, розтріпуючи їй на чистому лобі чорне волосся, — але змарніла. Я так чекав тебе на зимові канікули, а ти знов не приїхала. А сьогодні... Так шкода, я ж завтра мушу їхати!

— Я приїхала, щоб ти взяв мене з собою! — палко заявила Нінка.

— Ого! — засміявся, підходячи, Гордій Семенович, — «люблю грозу в начале мая!» Хай живе ще один наймолодший робітник ВЕС!

— Ну, це ти вже щось перемудрила, — похитав головою Анатоль Сергійович.

— А вчення? Не закінчивши року?.. Невже тебе покинули?

Нінка схилила голову. Вона не вміла брехати. Вона відчувала, що її втеча здається нелогічною і несподіваною. Адже дядя не знав подробиць її життя. Два роки її не пускали до машини, навіть на день!

Тим часом до гурту підійшла гарненька молода дівчина, що, очевидно, приїхала зі станції разом з Ніною.

— Здравствуйте! Я до вас, — простягла вона Анатолію Сергійовичу тоненьку руку. — Я мусила приїхати вчора, але затрималась... «Вітроенергія» прислала мене до вас механіком...

— Механіком?.. Це ви? — здивувався Анатоль Сергійович. Сьогодні йому рішуче щастило на несподіванки! Дійсно, він наказав трест «Вітроенергію» надіслати йому досвідченого механіка... Алеж ця тендітна дівчина, що, здається, зломиться від ваги вітру...

Швидко він оглянув її запитливим оком. Дівчина була тоненька, тендітна і надзвичайно вродлива. Біленьке личко було майже виточене — тоненький прямий носик, ніжні вуста і синяві вії. Очі всі це було надто гарне... Костюм виявляв пильну чистоту і великий смак. Біла шапочка і білий плюшовий пухнастий комод були їй дуже до лиця.

Від дівчини пахло конваліями і навіть бензин не міг розігнати її тонкі, але міцні пахощі. — Снігурка, — подумав, якось незадоволено Анатоль Сергійович. Він гадав, що на цю роботу йому надішлють міцного витренованого юнака. Дівчина почервоніла. Очевидно було, що вона зрозуміла його думку і розсердилась. Він відійшов дуже незручно. Гордій Семенович ніяково крикнув і до машини поглянув на Катинського.

— Вибачте, — обережно запитав гостя Анатоль Сергійович. — Чи вам відомі мої умови? Це пустиня, а не міський завод. І потім... Я просив прислати витренованого, досвідченого плигуна... Адже треба буде працювати вгорі.

Легким рухом дівчина мовчки витягла з гарненької сумочки документи і простягла їх Катинському. Він проглянув їх і зніжковів.

— Вибачте... Я не знав, — сказав він, вже з тією привітною посмішкою, що вміла всіх чарувати. — Будемо працювати!

Але «Снігурка», очевидно, не зразу прощала образи і посмішка відмовилась. Недбало вона кинула:

— У вас певно знайдеться газ для «плигуна».

Швидко одвернувшись, пішла розвантажувати свої речі. Але Гордій Семенович перепинив її біля автомобіля, підхопивши під руку Нінку.

— Е, ні, вітряні дівчата, — заявив він, — спочатку ходімо снігурка. А то ви обидві такі легенькі, що Кара-Кумський суховій може вас в небо, як пір'їнки!

Дотепний Гордій Семенович завжди мав запаси великої так-

товності. Всі пішли снідати, і він взяв на себе місію розважити невчасну мандрівницю і «сумнівного» плигуна. Правда, йому дуже щастило: Нінка вперто думала, як їй вплинути на дядю Толю, і не мала апетиту. Ялинка, як звали «Снігурку», їла відповідно своєї комплекції, як мишеня. Вона проковтнула пів бутерброда і склянку кави і, не зважаючи на всі прохання, швидко побігла поратись з своїм вантажем.

Катинський теж скоротив сніданок до мінімуму, поспішаючи кінчати незчисленні прощальні справи. Та тільки він вийшов з кімнати, як Нінка почала за ним, щоб поговорити насамперед.

Але Анатоль Сергійович зразу ж розбив її мрії.

— Рідненька,— знову заперечив він,— я ніяк не можу вийти тебе з нами. Адже ми ідемо у пустиню. Піски, спека і вітри. Везти туди дитину...

— Дитину? — спалахнула Нінка і навіть носик їй роздумів від образи.— Яку дитину?..

— Ах, вибач,— посміхнувся Катинський.— Ну, молодець, дівчину. Хіба ти витримаєш всі ті великі перешкоди, які без сумніву... гм... трапляться з нами?

— А хіба в Туркменії не живуть дівчата? — знизала плечима Нінка,— ти, дядю Толю, щось перекручуєш...

— Чому ж не живуть,— вже розсердився дядя Толя (Нінка не давала логічно говорити).— Але вони звикли до клімату, до країни... Це раз. Друге, це те— що ти не спитала дозволу тітки...

— Якраз вона б пустила!

— А якби ти поїхала без дозволу, уяви собі, якби кляли твого дурноголового дядька, що потяг дівчинку...

— Знов, дівчинку... Ти, дядю, неможливий...

— Що потяг дівча у небезпечну мандрівку... Та ще тоді, коли не закінчився учбовий рік. Одірвав її від учоби... І що сказав твій татко? Ти забула про татка. Адже він турбується за тобою... І він не віддавав тебе мені, бо, певно, в родині не в старого бурлаки ти маєш кращі умови...

У голос дяді Толі вплелася нотка суму. О, він колись хотів мати це чорноголове дівча за доньку в його самотній квартирі... Але ж йому не дали...

Нінка помітила цю нотку, і тепла хвиля огорнула її. Дівчина відчула, як танула її, така горда, постійна захованість. Це хвилина і вона б розповіла дяді Толі все те, чого він не знав... Те, що «кращі умови» у тітки були умовами безплатної хатньої робітниці... Що татко вже давно забув свою доньку і шість останніх місяців навіть не надсилав листів. Але цієї хвилини до Анатолія Сергійовича підбігли робітники, що вантажили все потрібне для від'їзду. Сотні справ треба було зробити за годину, треба було добре озброїтись до подорожі. Катинський пішов за ними. І Нінчина справа знов залишилась у тому ж самому стані. Дівчина теж пішла на полігон. Але зовсім убита мовою дяді, вона не схотіла навіть піднятись на дирижабль. Вона

поїхала до поля і сіла замислившись на огорожі недалеко від спортплощадки. Але «червоні паруса» горіли таким нестерпним вогнем... Вони кликали дівчину у принадну подорож.

«Невже вона не поїде»... «Червоні паруса» плили в уяві вже далеку путь. І раптом Нінка побачила, що з спортплощадки якогось незвичному орнітостаті плигнула вгору тоненька пташка Ялинка... Нінка бачила багато стрибків, але такого майбутнього їй ще не доводилось бачити.

Це поділась тендітна, немов безсила дівчина. Це був витреникований, досвідчений спортсмен. Її стрибок був подібний до стрибку форелі, що пружко вистрибує в прозорій річці на сріблясту поверхню води. А коли замахали лопаті, дуже пластичні рухи змінили ще кращу і зовсім якусь особливу маніру літати.

Внизу донісся гомін голосів.

— А дівчина — орел! — весело закричав Гордій Семенович, поспішав до полігону.

Вздохці охопили Нінку. От вона, ця дівчина, така квола на вигляд, прекрасно довела, що вона може... Коли б її взяли з собою, вона б теж...

Спазма здавила їй горлянку. Нінка не вміла плакати сльозами, не вміла плакати серцем, — беззвучно, з сухими очима. Але це було, мабуть, ще болячіше...

Вона схопилась з місця і побігла геть з полігону, намагаючись не дивитись на недосяжну, принадну ВЕС.

КОНФЛІКТ В ПОВІТРІ

Все ж таки не дуже зручно читати книжку, лежачи під какою... Це осоружна ніжка кидає тінь, і очам боляче... І по-друге дуже хочеться їсти...

Нінка покинула книжку — популярну розвідку Гордія Семеновича про вітряки — і обережно повернулася на бік. Мотори, хоч і глушителя, шуміли досить для того, щоб не було чути титанський рух. Але вперто хотілося їсти, адже певно було вже близько другої години дня.

Було чути, як Гордій Семенович сказав: «Ну, тепер можна, можна, розпочати наш «повітряний обід». Ганьба! Від цієї всі формули книжки поховались у сонну димку... Невже ж, Нінка, така «тварина», що не може не звертати увагу на таке почуття голоду?.. Подумаєш, який голод: всього-на-всього не поспідати! Це просто безділля оригінальної подорожі знищувало апетит. Можна й потерпіти: адже в прямих інтенсіях Нінки було не викрити своєї присутності якомога довше. І сердита на себе дівчина спробувала відігнати геть всі «істинні» думки. Звичайно, коли б вона раніше логічно продумала свій обід, можна було б влаштувати комфортабельніше. Але ж це

все сталося експромтом, скероване бурхливим поривом «Нінки», далеко на сході вона побачила вогняний натяк на сонце. Катинський «хмарний дім», виблискуючи огнями, чекав відвізання у далеку путь.

Нінка вскочила у кабіну. На цей момент там нікого не було. На короткий момент раптом наче підштовхнув Нінку. Серце билось юнацьким озorstвом. М'яка «оксамитова» каюта регенькому гойданні кликала її в путь, як і краєчок веселого життя. Тоді, засміявшись, Нінка вмить залізла під канапку, кинула пальто і, солодко тремтячи від ранішньої прохолоди хвилювання, згорнулася на ньому.

Загули мотори. Мандрівники зайшли до каюти. Наче крізь стіну Нінка чула голос дяді Толі: — Нінко! Ти ж пиши! Де вона?.. Вже вниз?!

Потім був приємний поштовх... Дирижабль відірвався; вони разом з «Червоними крилами» поїхали небесним шляхом. Тоді то, ще сонна, Нінка заснула, наче в гойдалці, щасливо-покоїним сном...

Бар'єр був взятий, взятий хоч і досить «контрабандним» заходом. Треба було тільки втримати позиції далі, щоб, бува, зачепити дядю, Толя не відправив її назад.

У каюті було весело. Гордій Семенович, певно розпаковуючи консерви, смішив Ялінку спогадами, як він на старому млині живив горобців...

Нінці мулило руку. Вона тільки зібралась її випростати, і раптом відчула, як щось виразно полізло їй в панчошу, лоскотне, як... Дівчина ледве стримала крик, помацала рукою: щось маленьке полізло далі (який жах!). Миша! Нінку кинуло в важню пропасницю і, забувши всі міркування, всю витримку, вона закричала:

— Ай!.. Миша!.. Звичайно, присутні в каюті остовпіли від здивування і навіть закричали, що відповісти. Тільки Ялінка, очунивши раніше, голосно зареготалася.

— Мишка? Де? — кинулась на допомогу переляканій Нінці, що таки з досить виразним виглядом тримала рукою ногу.

— Вибачте! — діловито промовила Ялінка і безцеремонно вилізла з Нінчиної панчішки маленьке мишеня.

— Який гарненький!.. — похитала вона головою і накрила мишеню кинуватця скандалу. — Ви, Ніно, мало його не задушили! Ай, яй, яй, як не сором такій великій дівчині боятись такого маленького. Він, певно, потрапив на дирижабль у скринці з консервами!

— Т-так! — сказав Гордій, нарешті порушивши мовчанку, веселі вогники заворушились в його очах. — От нам і перша знахідка!

Дядя Толя мовчав.

Це було для Нінки найгірше: вона знала, що коли він так

всіх сталося експромтом, скероване бурхливим поривом «Нінки», далеко на сході вона побачила вогняний натяк на сонце. Катинський «хмарний дім», виблискуючи огнями, чекав відвізання у далеку путь.

Нінка вскочила у кабіну. На цей момент там нікого не було. На короткий момент раптом наче підштовхнув Нінку. Серце билось юнацьким озorstвом. М'яка «оксамитова» каюта регенькому гойданні кликала її в путь, як і краєчок веселого життя. Тоді, засміявшись, Нінка вмить залізла під канапку, кинула пальто і, солодко тремтячи від ранішньої прохолоди хвилювання, згорнулася на ньому.

Загули мотори. Мандрівники зайшли до каюти. Наче крізь стіну Нінка чула голос дяді Толі: — Нінко! Ти ж пиши! Де вона?.. Вже вниз?!

Потім був приємний поштовх... Дирижабль відірвався; вони разом з «Червоними крилами» поїхали небесним шляхом. Тоді то, ще сонна, Нінка заснула, наче в гойдалці, щасливо-покоїним сном...

Бар'єр був взятий, взятий хоч і досить «контрабандним» заходом. Треба було тільки втримати позиції далі, щоб, бува, зачепити дядю, Толя не відправив її назад.

У каюті було весело. Гордій Семенович, певно розпаковуючи консерви, смішив Ялінку спогадами, як він на старому млині живив горобців...

Нінці мулило руку. Вона тільки зібралась її випростати, і раптом відчула, як щось виразно полізло їй в панчошу, лоскотне, як... Дівчина ледве стримала крик, помацала рукою: щось маленьке полізло далі (який жах!). Миша! Нінку кинуло в важню пропасницю і, забувши всі міркування, всю витримку, вона закричала:

— Ай!.. Миша!.. Звичайно, присутні в каюті остовпіли від здивування і навіть закричали, що відповісти. Тільки Ялінка, очунивши раніше, голосно зареготалася.

— Мишка? Де? — кинулась на допомогу переляканій Нінці, що таки з досить виразним виглядом тримала рукою ногу.

— Вибачте! — діловито промовила Ялінка і безцеремонно вилізла з Нінчиної панчішки маленьке мишеня.

— Який гарненький!.. — похитала вона головою і накрила мишеню кинуватця скандалу. — Ви, Ніно, мало його не задушили! Ай, яй, яй, як не сором такій великій дівчині боятись такого маленького. Він, певно, потрапив на дирижабль у скринці з консервами!

— Т-так! — сказав Гордій, нарешті порушивши мовчанку, веселі вогники заворушились в його очах. — От нам і перша знахідка!

Дядя Толя мовчав.

Це було для Нінки найгірше: вона знала, що коли він так

мовчить, це значить дуже гнівається. Вся червона, не насміючись поглянути на нього, вона промимрила:

— Ти не сердься... Я ніяк не могла повернутись...

Похитуючись, вона підійшла до канапки і, діставши з книжки лист, поклати його перед Анатолієм Сергійовичем. Але він продовжував мовчати.

— Ніночко, сідайте снідати,— смикнула її Ялиночка, щоб урвати неприємну мовчанку.— І мишеняті дамо... Я його приручу... О, я майстер муштрувати всяких тварин... Ви ще й не знаєте!

— Сідай обідати,— сумно сказав дядя Толя,— бо, очевидно, нам доведеться десь зробити вимушену зупинку, щоб послати твоїм телеграму і... відправити тебе додому.

Нінка присіла на канапі. Перед нею коливалось вікно. В соні внизу плівли якісь квадрати полів. Далека країна розгорталася під нею привабливими світами. Але вона не поїде. Кінчено. Тут ман заслав Нінчині очі... Бути так близько і так далеко... Це було надто несправедливо!

— Поїхати «зайцем»... Брр, я не чекав такого,— продовжував дядя Толя.— Я поважав тебе, як розумну, свідому дівчину. Я доводив тобі, що це зараз неможливо, хоч ти знаєш, як завжди любив бувати з тобою. А ти... Адже ти обманула мене, ти схотіла лишити в дурнях свого дядька. А ще хочеш жити мною! Ти ж знаєш, як я ненавиджу брехню. Ні, ти ніколи не будеш подібна до «вітра», яким тебе охрестили... Вітер уміє втримуватись дисципліні, вітер уміє переробляти свої пориви, а ти...

...От. Це правда. Дядя Толя дуже не любить брехні. Він тепер ніколи не візьме її до себе. Повітряні простори заколихались в Нінчиних очах, голос дяді провалився кудись у далечині. І забувши свої «солідні» — майже п'ятнадцять років, вона заплакала голосно, як не маленька, як не плакала вже багато років.

— Я не повернуся... Ти почитай листа... листа...

Нінка плакала. Це було незвично. Вона ніколи не була «плаксою»... Анатоль Сергійович розгорнув листа. З першими ж рядками обличчя його витягнулось.

— Так от як виховують це дівча!

Хтось схопив Нінку в пахучі обійми. Хтось гладив її... Він носив склянку води під тремтячі губи... Нінчині сльози полилися у чисте пухнасте волосся. Ялинка щось шепотіла їй, тримаючи за плечі, заспокійливо й ніжно, як старша сестра.

— Ну, ну,— розгублено мимрив Гордій Семенович.

Тоді раптом прозвучав гнівний голос Ялиночки. Дуже іррираційний.

— Теж мені... Такі старі і обижати таку молоденьку!

Нінка відкрила очі... Вона лежала на канапі в обіймах Ялиночки... Дядя Толя стояв перед нею з листом в руці.

— Годі, дурненька,— казав він,— годі. Я ж не знав! Чого ж ти мені всього не розповіла? Ах, дурненьке, скритне дівча!

— Вона їде з нами, це вирішено,— диктаторським тоном казала Ялинка.— Що ми, до людодів їдемо, чи що? Вона зовсім не така слабка дівчина, щоб не витримати нашого життя. Робити наклеп на дівчину!.. Вроді як... на мене. А зацікавиться цим буду я! І нічого вона не втратить...

— Ясно,— усміхаючись сказав Гордій Семенович,— я хоч старий, а й раніше був «за».

Нінка витерла сльози. Як приємно було повернутись до мрій реальності!

— Ну, будемо обідати, Мишеня,— примирливо сказав дядя Толя.

ЧАСТИНА ДРУГА

ПОЧАТОК ДРУЖБИ

Праворуч на обрії ще лежала смуга піскових хвиль... Але ліві «бархани», накидані пекучими вітрами, відступали все далі в пустиню. Їх перемагали рослини. Цупкі кущики й трави міцними руками схоплювали повзучі тіла пісків, і скріплені рухливі вони лишалися на місці. Починалось їх переродження.

Ліворуч ішли в далечині рівні квадрати заселених рослинами ділячок. Крилаті птахи-самольоти, що з'явилися першими сівачами пустині, спочатку «підгодовували» своїх вихованців. Вони розкидали на десятки кілометрів тонни мінеральних речовин. Сипучий пісок поволі перетворювався на стійкий ґрунт. Добриво дозволяло рослинам рости, й, в свою чергу, ще міцніше тримати пісок. Проходячи стежкою, Нінка у сотий раз зацікавлено поглядала пружні стеблини рослин. Це ж був чарівний каучуконос «хондрила», — штучно створена рослина з кількох каучукових листків. Їй, цій рослині, багатій цінним каучуком, були не страшні ідні її предкам піски пустинь. За каучуковими плантаціями з'являлись городи, оживлені алеями невисоких дерев, а далі було видно ще хаотичний пейзаж будівництва. Будівлі, контури будівель й імпровізована причальна шогла, на якій коливались «Червоні паруса». Вітроелектростанція мусила закінчити грандіозний нарис «Каучпо» — Каучукового посольку, а в самому Каучуковому місті.

Там, праворуч Нінки, ще недалеко дихала незносною спекою червоножовта пустиня. А назустріч повіяло приємною вологістю. Тихе дзюрчання води і шум машини почувалися зовсім близько. Назустріч Нінці підвівся сдин із вітронасосів, встановлених вже тут третій рік тому з ініціативи того ж дяді Толі.

Це була втілена мрія. Адже це була Нінчина модель, жива, діюча модель! І справжній Кара-Кумський пісок золотив її будівлю.

На невисокій башті ритмовано крутилось кольористе віяло,

багатолопатове колесо тихохідного вітродвигуна. Повільно, кваплячись, воно передавало свій рух валові зубчатої передачі й потім поршневій насоса. Він смоктав глибоко нектар пустинної цілющої води, наповнював нею басейн і гнав її в каналіці.

Тут вже було прохолодно. На краю водосховища — земляниці басейна — росли якісь деревця й кущі. Золотий і ніжний (тут всім не страшний) пісок посипав глинистий ґрунт площадки. Принадний «гриб» — парасолька на принадомному шпилі кликав відпочити подорожного у тіні й спокої. Вітер, той самісінький страшний сухувій, що випивав усю вологу, тепер гостинно помахував цим радісним кольоровим віалом, щоб напоювати водою повітря й лани.

Нінка сіла на лавочку під парасолькою. Чисте дзеркало води басейна відбило її розпатлану (як завжди) голівку. В ній новою тютетейкою клубився неймовірний хаос вражень. Вони струмились, накладались одне на одне, як «кола - зморшки» на поверхні води. І вся надзвичайно чула істота дівчини тремтіла в них, як відбиток у легкому зітханні вод.

... Подорож повітрям, море барханів, приїзд, каучукові лани. Букет надзвичайних троянд, кинутий до її ніг, коли вона перше ступила на Кара - Кумську землю... Червоні крила ВЕС, вона мусила незабаром розпочати роботу... Нарешті «живі» вітросмоки... Сила вражень! Та над всім панував її радісний спокій, спокій мандрівника, що знайшов, нарешті, собі надійний притулок. Цей спокій був підтриманий твердою обіцянкою — за всяких умов продовжувати своє навчання... Алеж всі Нінчині книжки залишилися у тітки, а нові, замовлені дядею Толею, ще не прилетіли з поштовим літаком. Тому Нінка дозволяла собі ці прогулянки.

Просто Нінки бігла стежка між рядом убогих, тоненьких дерев. Там, як оаза серед ланів, виглядало зелене коло садка. Ньому підводилась будівля з високим шпилем, закінченим присторою площадкою. Що то був за будинок!

Аж ось зовсім низько зарокотав і полинув у небо маленький літак. Здавалось, він випорхнув із гущі невідомого зеленого наляцу. Аеропланчик був малесенький, просто собі ляльковий.

На стежку загавкав, покотившись веселим клубком, пес, за ним з алейки вийшов юнак. Автоматично Нінка стежила за ним. Жовтий, як шакал, пес і смуглявий, чорний хлопець у тонких окулярах підійшли до басейна. Пес зацікавлено поглянув повітря в бік Нінки. — Бім! — застережливо покликав його юнак, блиснувши на Нінку склом окулярів. Тим часом Нінка почувала, що на нозі в неї щось повзе. Невже і тут її переслідують миші? Дівчина глянула і остовпіла, не знаючи, що робити. Це була неприємна, відворотна істота — гідка велика багатоніжка.

— Ні з місця! — раптом закричав їй хлопець. — Не рухайтесь, а то вона вас укусить.

Розгублено Нінка завергла на місці. Фаланга (це була вона), полизуючи тілом, сиділа на колінці. Так і просилось її зігнати, але тон невідомого хлопця був дуже серйозний. Нінка зігнула зуби, фаланга раптом полізла по панчосі назад, на землю. Тільки вона торкнулась землі, як хлопець забив її влучним ударом кийка. Фиркаючи, виявляючи своє співчуття, жовтий пес вистрибав навколо.

— Фаланга привчає до витримки, — м'яко посміхаючись, сказав хлопець. — Ці клятві створіння ніколи не кусають, коли їх не лякати і не рухатись. А укуси їх дуже шкідливі. Раніше вони вам багато дошкуляли, а тепер їх зовсім обмаль. Їм ніяк не подобається... усе це...

Він указав на пейзаж будівництва, що розстилався перед ними. Нінка скося глянула на юнака. Він стояв чемний, старанно одигнаний в спортивного типа новий костюмчик. На комірчику блискотливим метеликом летів брунатний бантик. Окуляри хлопця скинув і тримав у руці (очевидно, це були окуляри від сонця). Звільнені продовгуваті очі були дуже красиві. Обличчя, незважаючи на смуглявий колір, було ніжне, як у дівчинки. — Дідько! — подумала Нінка. Вона ставилась з легким презирством до красивих юнаків, які уважно займалися своєю зовнішністю.

«Ідеалом» Нінки був замурзаний, пропахлий перегаром мотоцикловий герой. Льотчик, комбайнер, шофер, чи хто інший, але навряд чи закоханий в свою роботу, що шкодував і хвилини б на прибиранні свого туалету. Нінка ніколи не погоджувалась з твердженням Пушкіна, що «быть можно дельным человеком и думать о красе ногтей»...

Але невідомий люб'язно простягав руку, і незручно було відхилитись від знайомства.

— Будемо знайомі, — я вас знаю, ви вчора приїхали з нею... з вашою ВЕС. А мене звуть Алкад. Мій тато завідувач метеорологічного пункту. Чули? Знаєте, це ж ми кілька років там порі вивчали для вас вітри, щоб виявити, чи може ваша ВЕС тут працювати. Летюча вітроелектростанція! Навіть не віриться, що можна було вигадати таку історію... Знаєте, я навіть написав про це, що...

Аж тут хлопчик «спіткнувся», розв'язність одразу зникла з його очей, почервонів, зняковів, не докінчивши, що саме він написав. Запанувала мовчанка. Тільки жовтий пес, плигнувши на край басейну, почав шумно хлестати свіжу воду.

— От, — сказала Нінка перше, що спало на думку, щоб урятувати мовчанку, — я дивилась на цей басейн і ніяк не могла зрозуміти, чому вода в ньому така чиста і не тікає назад... у ґрунт.

— Правильно, — оживився хлопець. — Раніше ніяк не вміли витягати з ґрунту воду під час затишшя... Тоді, коли вітродвижки стоїть. Але тепер придумали такий розчин, що робить ґрунт, з якого витягають воду, водонепроникливим. Він вигонить з нього каль-

цій і насичує натрієм. Одне слово, там відбувається ряд хімічних процесів, і басейн стає надійним, як консервна коробка.

— Цікаво,— сказала Нінка, підійшовши до басейна, почав розглядати його днище, ніби могла зробити йому хімічний аналіз.

— Вона гірка, ця вода? — запитала вона, опускаючи руку в прозору глибину.

— Ні, вона трошки солоня, — відповів хлопець, — але її можна пити, а, головне, давати рослинам. Там (він вказав на поля) ростуть і гірко-солону... Ви ж забули про опріснителі... Тільки коли ми матимемо електрику, ми зовсім легко робитимемо це вприсну.

Розмова зав'язувалась все жвавіше. Юнак, очевидно, любив поговорити. А тут чимало цікавого можна було розповісти.

Коли вони приїхали, тут взагалі була пустиня, така, як і геться там далі. Тільки величезні гори - бархани пересувалися, здіймаючи вгору піщаний туман. Сонце ставало жовтим і туманним, і день нагадував ніч... Серед цієї пустині збудували маленьку оазу, їх метео-аерологічний пункт. Шпиль їхнього будиночку був таким дивовижним видовиськом серед піщаного моря!.. Здивовано поглядали на нього каравани, які зрідка ходили цим шляхом. Тут, на місці цього вітронасоса, був тоді брудний колодязь, блок з канатом і шкіряне відро... Щоб витягти воду, вони і вперед ганяли верблюда. Скільки часу йшло на те, щоб поїти караван!.. Бідні стомлені верблюди ревли одну-дві доби, нарешті, до них доходила черга. Цікаво було, як на колодязь натрапила наша автоколонна, яка вперше робила знаменитий Кара-Кумський пробіг. Вони підїхали до колодязя одночасно з якимсь караваном. Це було щось неможливе: верблюди стояли «в черзі» з минулого ранку. Тоді уперше машина поїла караван; один з учасників експедиції прийшов на допомогу. Швидкий авто впрягся замість верблюда і накачав воду за короткий час.

Так було ще недавно. А потім маленькі, скромні вітряки маячили в пустині. Приїхали наші ботаніки «ворожити» з річливістю. І новий каучуконос прийшов скріпляти піски... Тепер прилетіла велетенська ВЕС... Починається таке цікаве життя, що розбігаються очі, правда? Навіть зацікавиться зараз трохи навіть вато, наприклад, зараз, коли не сьогодні-завтра мусять прийти ВЕС... Тим часом недовго до екзаменів...

— До екзаменів? А як ви вчитесь? В якому класі?

Мовчазна досі Нінка урвала тираду свого співбесідника. Виявилось, що Алкад, як звуть хлопчика, вчиться теж у восьмому класі. Як він вчиться? Покищо сам, бо школа у «Каучпо» дуже молода школа і ще не має восьмого класу. Допомогти тато, а здавати іспити він літає до Ашхабаду.

— Так ви... Може ви поділитесь зі мною книжками, доки одержу свої? Знаєте, ми збирались наспіх... А так не хочемо відставати!..

— Звичайно, — роздвів від задоволення хлопець. — Можна і раз же зайти по книжки. Тут же близьенько.

Вони пішли стежкою до шпильастого «палацу», що допіру вів Нінку. Веселий жовтий Бім, розтрубивши хвіст, радісно поїхав уперед. По боках лежали вже піщані баштани; вони будили в душі солодкий запах східних днів... Алеяка мережаних піщаних пацій привела до воріт, в яких заплутались кримські троянди.

Діти ввійшли у двір і зразу їх охопила приємна прохолода. Розкішний садок оточував будинок метанції. Незвичним багатством рослин він здивував око. Виноградні лози оповивали маленьку альтанку. Буйним цвітом розцвітали якісь пахучі жовті квіти. Чи то персики, чи то абрикоси вже стояли з зав'яззю плодів. В траві ясніли тюльпани... Які тільки тюльпани!.. Різнокольорні, величезні, як розмальовані чашки.

Назустріч Нінці заясніли кущі троянд — червоних, оксамитових, таких, як кинули Нінці, коли вона прилетіла з ВЕС.

— Кара-Кумські, особливого оксамиту! — сказав з погордою Алкад. — Наш ботанік обіцяє зробити з «Каучпо» місто троянд.

— А де ж камелія? — запитала Нінка, пригадавши розповіді таті.

— Ви знаєте й про неї? — здивувався Алкад. — Вона є, тільки зараз вже відцвіла.

Він повів Нінку до вічнозеленого куща камелії. Гриб-парасолька схилився над Нінкою. Їх було тут чимало — великих зашпалених навісів, сплених неначе з очерету.

— Це мама надумала ховати наш садок під парасолями, — сказав Алкад. — Ми їх і закриваємо від сонця на кілька годин. Парасолі ці закриваються, бачите?

Він цокнув отвором ближчої парасолі і вона спалась, повисла, як півзакритий парашут. Під сонцем, звільнена від тіні, блиснула захована в траві тоненька смужечка води, що оточувала квадрат садка.

— Я так і знала, що тут десь ховається вода, — сказала Нінка, — але звідки вона тут тече? З того вітронасоса?

— Ні, — усміхнувся хлопець, — ні, у нас своє водосховище, секретне... Ми добуваємо воду просто з повітря... Не вірите? Спробуйте, як добре вода... Зовсім прісна... й не солоня...

Він вийняв з столика під парасолею кухлик і набрав Ніні струмка води. Вона була справді смачна.

— Що ж за секрет? — запитала Нінка. Цей балакун-хлопець, очевидно, вирішив її інтригувати.

— Ходіте, я вам покажу, — весело озвався Алкад. Вони повернули з доріжки, і Нінка побачила на площадці, залитій сонцем, чудернацьку споруду. Це був обкладений камінням високий горб — рівний, як піраміда... Курган?.. Могила?..

— Це повітряний колодязь, — пояснив Алкад. — Так ми робимо росу... Бачите, там всередині яма, глибока яма — конусом...

Дно її вислано камінням, і великим і дрібним. Таке ж каміння вистилає колодязь і зверху, щоб зберігати всередині вологість. Коли у відтулину входить гаряче повітря, воно охолоджується, і крапельки вологи осідають на щербі... Ця роса стікає потім у водозбірничок, і ось вона...

— Так просто? — здивувалась Нінка.

— Звичайно, схема дуже проста. Коли я вам розповім з чого роблять «ізоляційний шар», яку беруть глину і т. ін. Це нічого не змінить. Археологи знайшли такі «могили», збудовані ще в сивій старовині.

Вони повернулися назад і звернули пахучою алейкою до будинку.

Перед ними, на площадці, залитій сонцем, стояли звичайні метеорологічні прилади. Мов величезні чашечки квітів, розтанувалися дощоміри — майже непотрібні тут у сухій пустині. Стояли вулики-скриньки; «англійські» будки з термометрами. На маленькі могили, виглядали огорожені дільнички ґрунту, занурені в землю, вимірювали температуру ґрунтові термометри. Якась жінка поралась біля них, смуглява, з енергійними рисами східного обличчя.

— Мамо! — закричав Алкад, — до нас прийшла гостя. Ми будемо зацікавлені... разом. Це донька... товариша Катинського.

— Племінниця, — тихо поправила Нінка на здивований погляд Алкада.

— Будемо друзями, — сказала жінка, стискаючи руку. — Наш вітер — ваша ВЕС — міцні друзі. От вам друг — мій син. Він слово честі, непоганий хлопець... Він у нас садовод і дослідник каучуконосів пустині... потім він скрипаль, а найголовніше, — це наше лихо... Він...

— Мовчи, мовчи! — закричав, весь червоний, хлопець. — Не смій говорити... Ти завжди насміхаєшся над...

— Мовчу, мовчу, — засміялась жінка, — я собі піду. А ти прийми гостю, тільки дивись, не заговори її...

Вона побігла назад до приладів, лишивши на обличчі Алкада сум'янець.

— Так вона завжди, мама, — сказав Алкад, — любить похитувати.

І замовк, пригадавши певно, убійчу пораду: «Не заговори».

— А де ж наш вітер? Прилади по вітру, — сама почала розмову Нінка.

— Там, на горі, — радо заторохтів хлопець, вказуючи на високий дах шпиля, — там анемометри всіх систем, потім нам допомагають кулі-пілоти, радіозонди, а інколи й наш розвідник небесна «Блоха»... Бачите, як вона літає... Вона тільки подалась з татом на розвідку.

Розмовляючи, нові друзі вийшли до будинку.

— Зайдіть до моєї кімнати, — я вам покажу книжки, — просив Алкад.

Маленька кімната вся була повна книжок і рослин, мов ціла оранжерея. Всіх гатунків, у горщиках, ящикках росли певно, були гордощами юного ботаніка. На столі лежала книжка, а навпроти вікна стояв радіоприймач.

— У вас тут ціла оранжерея, — зазначила Нінка.

— Так собі, — скромно сказав Алкад. — Я вивчаю рослинність Кумів. Коли тато дозволяє, я беру «Блоху» і їду туди... в пустиню.

— Сам?

— Сам. Я трохи навчився літати, — сказав Алкад.

— Оце вже «бреше», — подумала Нінка. Комірчики, квіти... літати... А мотори... Та він і до радіо, певне, не вміє підійти. Але, мов заперечуючи її думки, Алкад підійшов до радіоприймача.

— Послухаємо, що там...

— Старомодний, з акумуляторами, — сказала недбало Нінка.

— А як же ви думаєте? До великої ВЕС ми були бідні на електрику.

Тим часом голос у рупор сказав:

— Передаємо лекцію інституту вітроенергетики про роторні турбіни...

— О, — сказала Нінка, — може і про наші? Послухаємо.

— І я, — сказав хлопець. — Я ж нічого не розумію у вашій ВЕС.

Радіо почало лекцію.

Далі буде.

СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД

(ПРОДОВЖЕННЯ)¹

Бій кипить від рання і до пізна,
не вщукає січа і вночі.
Линуть стріли, наче дощ залізний,
і гримлять гартовані мечі.
Крешуть іскри шаблі об шоломи,
і списи трощаться у борні,
у степу незнамому, чужому,
в половецькій дальній стороні.
Тут поля кістками засівали,
поливали кров'ю той посів,
і зійшов він тугою та жалем
для всієї славної Русі.

Що там чути в полі — шум і дзвони
на зорі полинули невлад?
то ковуїв зрушились загони
і безладно кинулись назад.
Втікачів безславних переймати
Ігор - князь помчав наперестріг,
жаль бо князю Всеволода — брата!
Бо залляли очі кров і піт!..
Третій день не стало сили битись —
впали долі руські бунчуки.
Тут братам припало розлучитись
край Каяли — бистої ріки.
Тут вина кривавого не стало...
Тут хоробрі руські соколи
до-схочу сватів понапували,
а самі кістками полягли.

Невесела то була година!
Аж поникла в жалоощах трава.
Руську міць поглинула пустиня
і схилились в тузі дерева.
І тоді дівцею вступила
журна Кривда в руську сторону,

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 8, 1938 р.

розп'яла лебедині крила,
розплескала воду на Дону,
розплескала в синім морі воду
і щасливі знищила часи...
Про колишні славні походи
позабули й думать на Русі.
Бо почав казати брат до брата :
— Це мое, а це також мое! —
І крамолу почали кувати,
і казать „велике“ про мале.
Почалися між князями чвари,
вороги ж ішли з далеких піль
і безкарно згубливі удари
завдавали руським звідусіль.
Ой, далеко зайде соколисько,
як почне над моремптаство бити !
А хоробре Ігореве військо
вже тепер ніяк не воскресить...
Карна й Жля по руських землях скачуть,
смолоскип погрібний несучи.
Руські жони безутішно плачуть
по коханих вдень і уночі :
— Вже не йти нам думкою за ними,
вже про них і гадки не гадать,
вже нам їх не бачити очима,
а срібла та золота не ждять !.
Стогне Київ тугою гіркою,
і Чернігів хилиться з плачем,
і жалоба стелється рікою
і сльозами по Русі тече.
А князі ведуть сварки даремні,
відкривають шлях крамолі й злу,
й вороги ідуть на руську землю
і беруть данину немалу.

Всеволод та Ігор не на втіху,
а на горе, на велике зло
розбудили те минуле лихо,
що понині приспане було.
Ще ж недавно Святослав великий
всі горби й яруги притоптав,
помутив усі озера й ріки,
посушив потоки й болота,
наступив на землю половчанську,
Руський край грозою оберіг
і Кобяк, тодішній князь поганський,
у полоні в Києві поліг.
Венеційці, греки та морави,

всі народи в славі ті часи
величали князя Святослава
й докоряють Ігореві всі,
бо згубив він славу вікодавню,
силу війська, золота й срібла,
і в сідло невільницьке, безславне
пересів із княжого сідла.

* * *

Смутен сон наснився Святославу,
затмарив чоло його ясне.
— Цеї ночі, — каже, — в чорний саван
одягали звечора мене.
І лили отруйні сині вина,
і на груди сипали мені
із порожніх сайдаків перлини,
і співали жалібні пісні.
В терему моїм високий гребінь
долі впав із золотих верхів,
цілу ніч кричали круки з небі
і до моря кликали птахів.
— Туга, княже, розум твій полонить, —
так йому бояри відрекли, —
бо уже шоломом спити Дону
полетіли наші соколи,
із престолу отнього злетіли
пошукати слави та хвали,
та вже збили їм шаблями крила
і в залізні пута зап'яли.
Темно стало в день отой безщасний —
двое сонць захмарилось тоді,
з ними двое місяців погасло —
Святослав з Олегом молоді.
На Каялі хмара світло вкрила
й по Русі, мов барсове кубло,
розметнулась половецька сила,
на хвалу безчестя налягло,
вже схилилась воля у покорі,
вже на землю Див махнув крилом,
вже дівчата готські біля моря
дзвонять руським золотом - сріблом,
і співають про бої колишні,
і любують брязкотом прикрас ...
Тільки ми, дружина, безутішні,
бо нема веселошців для нас !

Золоте тоді промовив слово
Святослав крізь сльози жалісні:
— Ой, мої сини, мої братове,
Всеволоде й Ігорю буйні!
Половецьку землю ви зарано
турбують мечами почали,
в перемозі не дістали шани,
кров поганську марно пролили.
В вас обох серця залізни, смілі,
у броню заковані міцну.
Нащо ж ви таку ганьбу вронили
на мою срібляну сивизну?
Слід би вам із Ярославом - братом
повести поєднані полки,
Ярослав бо дужий та багатий,
а його хоробрі вояки
без щитів, з ножами у халявах
подолають всіх у боротьбі...
Ви ж схотіли всю майбутню славу
захопити самим лише собі!
І тепер ця слава піде димом
під мечами лютих половчан:
Глібів син, хоробрий Володимир
вже загинув від смертельних ран,
вже й на Римов лютий ворог ринув,
обернулись на зворот часи...
Туга й горе Глібовому сину!
Туга й горе зганьбленій Русі!
І хоча для сокола старого
захищать гніздо не впервині,
та коли князі — не допомога,
не під силу буде це мені!

Гей, великий княже Всеволоде!
Якби ти прилинув іздала,
ти із Волги вихлюпав би воду,
синій Дон шоломом розілляв.
І були б невірники дешеві,
і були би бранки без ціни...
Наче стріли линули б огневі
за тобою Глібові сини!

Гей, князі Давиде й буйний Рюрик!
Чи шоломи ваші не в крові?
Ваші вої не ревуть як тури,
як згадають рани бойові?
Так зберіть же військо нездоланне,
в золоті стремена уступіть,

за криваві Ігореві рани
і за Руську землю відплатить !

Ярославе Осмомисле княже !
Ти, могутній, високо підвівсь,
ти своєю раттю наче кряжем
від угорських гір загородивсь.
Королеві став ти на дорозі,
ти замкнув запорами Дунай,
і з свого престола сиплеш грози
на султанів у заморський край.
Як змітав ти наступи султанів,
так тепера половців змети —
за криваві Ігореві рани
і за Руську землю відплати !

І Мстислав з Романом, ви обидва
повсякдень думками у бою,
мов той сокіл, що готовий в битву,
стежить здобич звисока свою.
В вас залізні панцері незломні
і щити черлені при плечі,
і латинські ковані шоломи,
й харалужні гострені мечі.
Підкорились многі вам племена,
не одна схилилась голова ...
Ігореві ж згасло світло денне
і зронили листя дерева.
А хоробре Ігореве військо
вже тепер ніяк не воскресить !..
Кличе Дон князів на бойовисько
половецьку знищить ненасить.

Всеволод та Інгвар, всіх вас троє,
шостикрильців з доброго гнізда !
Де шоломи ваші й ляська зброя,
що скоряла села й торода ?
Заступіть ворота половчанам,
ім щитами путь загородіть,
за криваві Ігореві рани
і за Руську землю відплатить !

* * *

Вже Сула у Переяслав - місто
не тече прозора й срібляна,
вже до Полоцька тече багнисто
під поганські поклики Двина.

Із усіх князів єдиний тільки
об щити й шоломи ворогів
Ізяслав, хоробрий син Васильків,
у бою мечами подзвонив.
Та самітний проти сил ворожих
він не зміг опертися Литві
й під мечем поліг на шлюбнім ложі —
на кривавій стоптаній траві.
Вже дружину княжу воронячча
повкривало чорними крильми,
хижі звірі лижуть кров гарячу
і гарчать і б'ються над кістями.
Не було тут брата Брячислава,
й другий брат підмоги не подав —
сам - один стару дідівську славу
перейняв хоробрий Ізяслав,
сам - один жемчужну душу з тіла
крізь намисто злотне ізронив...
Городенські сурми засурмили
і веселість смуток полонив.

Ярославе й всі Всеслава внуки!
Вам вже стяги похилити час,
час мечі сховати вам і луки,
бо дідівська слава не про вас:
почали ви кликати поганих,
у свої заплутувать сварки
і на Руську землю половчанам
показали ходи та стежки.

* * *

А було колись, на сьомім віці,
так Боян премудрий повідав:
кинув жереб о красі - дівіці,
о престолі київським Всеслав.
Надихнувшись чарівної сили,
на баского скочив він коня
й до престолу київського сміло
доторкнувся держалком коп'я.
В Білограді виник лютим звірем
опівночі з синьої імлі,
а на ранок вже його сокири
новгородську браму рознесли.
А тоді шаленим вовчим бігом
він метнувся з Дудуток навпростець
і доскочив до ріки Неміги,

що про неї так казав співець :
там снопами голови стелили,
на току життя складали в пил,
харалужними ціпами били,
людські душі віяли від тіл.
Засівались береги Неміги
не добірним зерном узимі —
там криваве поле, вкрите снігом,
засівалось руськими кістями ...
Той Всеслав князів скликав до суду,
городи та села поділяв,
сам як вовк шугав по всіх усюдах,
навіть Хорсу путь перетинав.
Як уранці в Полоцьку дзвонили,
він вчував у Києві той дзвін.
Та хоч віщий дух був в дужім тілі,
часто лиха зазнавав і він.
Це ж Боян всевидющий про нього
проказав речення пам'ятне :
— Ані хитрого, ані меткого
божий суд однак не мине !—
Ой, сумує Русь і тужить слізю,
як згадає про старі часи,
бо тепера стяги мають різно
і співають нарізно списи !..

* * *

Ярославна тужить — промовляє
на Дунаю ранком у плачу:
— Ой, полину,— каже,— по Дунаю,
мов зозуля сива полечу.
Омочу я свій рукав бебрянний
у Каялі, в бистрому виру,
на кривавім тілі присхлі рани
я моему князю обітру.
Ярославна плаче на горожі
у Путивлі в передранній тьмі :
— Ой, Вітрило - Вітре ! Чом вороже
повіваєш легкими крильми ?
Чом несеш ти зливу необорну
половецьких стріл на руську рать ?
Чи тобі не вистачить простору
угорі під хмарами гулять ?
Чи тобі замало, легковію,
колихати в морі кораблі ?
Чом розкидав ти мою надію
по степу, на білі ковилі ?

У Путивлі Ярославна тужить
в передранній тьмі в самотині:
— Ой, Славуто - Дніпре! Біг твій дужий
пробиває гори кам'яні.
Ти назустріч славі та звитязі
Святославів човен в похід ніс,—
принеси ж тепер до мене князя,
щоб не слала я до моря сліз!

У Путивлі плаче Ярославна
і луна тужіння голосне:
— Сонце, сонце! Красне та ласкаве,
ти до всіх привітне та ясне!
Нащо ж ти промінням попалило
в чистім полі князеві полки? —
Ім від спраги луки покрутило,
затулила туга сайдаки!..

* * *

Уночі схлюпнулось море темне,
тумани навалою пливуть.
З половецьких піль на Руську землю
простелилась Ігореві путь.
Вже зоря згасилася червона.
Ігор спить — і разом з тим не спить:
він думками змірює від Дона
до Дінця несхожені степи.
Опівночі кінь заржав у полі,
тихий свист долинув зза ріки.
Вже не бути Ігорю в неволі! —
це Овлур дає йому взнаки.
Позирнув, гукнув — ніхто не стежить!
І земля навколо загула,
захитались половецькі вежі,
зашуміла сива ковила.
Князь метнувся горностаєм білим
в очерет до річки навпрямки,
і полинув гоголем на хвилі,
і по той бік виринув з ріки.
На коня схопився... Скочив з нього,
і понісся соколом вночі,
гострим зором стежачи дорогу,
голубів та лебедів б'ючи.
Якщо Ігор полетів мов сокіл,
то Овлур услід за ним помчав
босим вовком через степ широкий,
срібні роси струшуючи з трав.

Плюскотить Донець назустріч тихо :
— Величання князеві й хвала !
Руським людям — радість та втіха,
Кончаку ж — досада немала !
— Це тобі хвала та величання, —
так Дінцеві Ігор відмовляв, —
бо для князя береги піщані
ти травою й квітами встеляв,
колихав його на хвилях чистих,
повивав завоем туману,
і стеріг його, мов чайку бистру,
мов під бурю пташку самітну.
Не така, — він мовив, — Стугна - річка,
бо вона в бистринь свою лиху
ручаї й потоки невеличкі
увібрала на своїм шляху
й молодого князя Ростислава
поглинула в згубній глибині.
Плаче мати, никнуть квіти й трави
і дерева хиляться сумні ...

* * *

Не сороки у степу стрекочуть —
то Кончак і Гза по сліду мчать.
Постихало птаство серед ночі,
навіть круки й галиці мовчать.
Тільки довгі полози плазують,
край ріки токочуть ятелі,
та світання весело віщують
солов'ї в прозірчистій імлі.
Гза говорить : — Якщо сокіл в полі
до гнізда простує навмання,
золотими стрілами в неволі
пострілаєм ми соколеня !
— Якщо сокіл до гнізда простує, —
відмовля Кончак йому на те, —
то дівця красна примудрує
й соколятї крильця обплете !
Каже Гза : — Як крильця обплитати
стане красна дівчина йому,
то не буде в нас ні соколяти,
ані тої дівчини в дому.
Соколинний рід увесь збереться
і старі образи спом'яне
і тоді у полі половецькім
буйне птаство бити нас почне !

Рік Боян, славетний піснетворець,
 славлячи походи давніх днів:
 — Голові без плеч — велике горе,
 тілу теж — без голови загин!
 А Русі — без Ігоря!.. Та сяє
 сонце в небі. Ігор — на Русі!
 І співають діви на Дунаю,
 аж до моря в'ються голоси.
 Іде князь Боричевим узвозом,
 у великий Київ путь верста,
 і шумлять привітно вербози,
 і радіють села та міста.

Як старим князям співали славу,
 заспіваймо нині молодим:
 — Величайся, Ігор Святославич,
 Всеволод буй-тур, найперший з лави,
 й Володимир Ігорович з ним!
 Хай живуть князі та їх дружина,
 нездоланні руські воюки!
 Оборонцям вірним батьківщини
 хай гримить на всі світи й віки —

СЛАВА!

Переказала
 Наталя Забіла.

Іван Сенченко

ПАУЗА

Відхиливши ширше раму, Ірина Філіпівна сперлась ліктями, майже лягла на підвіконня, і глянула вниз.

На тротуарі стояли хлопці й дівчата з книжками під руками. Це вони гомоніли і їх сміх допіру чула Ірина Філіпівна.

Серед них стовбичив і Платон, недоладний, з великою головою. М'яка стерня білого чуба вже одросла й стирчала на всі боки; зверху скидалась вона на великий пухнатий шар куду баби.

Платон сховався уже на перший поріг свого життя: голос його огрубів, руки витяглися вниз і чисті рук, обгорілі й червоні, здавалися надто великими проти вузьких уже обшлагів. Жодної — хоч якої симетрії; самий хаос, безладдя, бешкет!

Ірина Філіпівна усміхнулась сама собі і просунулась ще більше вперед глянути, хто саме з товаришів і товаришок її сина стоїть біля двору і який сьогодні вигляд має Платон.

Її помічення стверджувались. Як і вчора, він стояв боком до Сонічки ... наївна гра, здатна обдурити хіба тільки самого Платона. Він увесь був напружений; обличчя освітлювала щаслива безглузда посмішка. Він голосно розмовляв з Тарасом, але з його руху його видно було, що, крім Сонічки, він нічого не бачить і нічого не чує.

Соня трималась інакше. Вона була висока і дуже красива, більш може, ніж треба для недоладного Платона. У неї довгі і вузьенькі сліпучо-білі руки. Чорнявці, їй личили чорні шовкові панчохи, крізь які просвічувало тіло і від чого вона здавалась ще вищою і стрункішою.

Вона вільно говорить до всіх і навіть до самого Платона, вона трює його руками за плечі («Та слухай же, слухай!») і в той час, як Платон не знає де діти свої руки і безжально сорочку і обтягає ремінець, Сонічка, не повівши навіть брови, щебече до нього, як щебетала перед тим до Антоса, Валі й Миколи. Жінка, справжня жінка, що ховає своє щастя за удаваною вільністю поводження!

А тим часом тільки учора Ірина Філіпівна прочитала в листі до Платона: «Не бачивши тебе, я втрачаю смак до життя».

Мені хочеться бути з тобою, тільки з тобою, і коли в тебе щастя, я годинами піджимаю тебе, щоб іти вкупі додому. Ти, побуть, будеш сміятись із цього, що ж, смійся, а я тільки й живу, коли дивлюсь в твої очі, і час, коли я не бачу тебе,— пропащий для мене ...»

Ірина Філіпівна зиркнула на годинник: було пів на четверту; значить, у Платона і сьогодні був шостий урок, значить, і сьогодні Сонічка чекала на Госпітальному цілу годину, десь може в батьку кленів біологічного корпусу, чи під осокорами клініки, чи на розі Сумської. Бідне дівчатко! І от вона щебече, як завжди, як щодня, вигадує, розповідає, других підштовхує на цілу розмову — виграти б час... Алеж чи не всі ми такі? Так, звичайно, усі.

Увійшов Платон з щасливим безтямним виразом на широкому обличчі, кинув шапку і наблизився до Ірини Філіпівни.

— Мама, а сьогодні у мене знов одиниця по тригонометрії. Учора, як повторяли з тобою — ти ж пам'ятаєш? — я знав усе до зубок, а сьогодні... я не знаю, що зробилось зі мною!

Він стояв проти Ірини Філіпівни безпорадний, з широко відкритими очима, нехитрий, простий, видний до самого дна. Так, він справді не розуміє! Стільки щастя все таки, занадто, забагато для нього. Він переживає його весь, як стоїть — видний усім сліпий задля себе самого.

— Ти просто стомився,— обхопивши його усього одним поглядом, сказала Ірина Філіпівна.— Це завжди трапляється, коли працювати багато. Треба буде спочити.

— Так може й справді стомився,— повірив Платон. І знову, прихилившись своєю бідною головою до її плеча, став розповідати докладно, як все трапилось, як він ще на перерві гуляв і сміявся, як був певен, як усім певен себе, як тлумачив товаришам трудні місця, як підлагував з місця Шкуратовій Сані, як переживав її лихо і як, нарешті, не добившись від неї нічого, Іван Петрович повернувся до класу, ковзнув поглядом по партах і обізавсь до Платона: «Допоможіть їй, будь ласка!», і як потому Платон встав, зробив два кроки до дошки і з жахом відчув, що він все відразу забув, що він не знає нічого, що гарячий піт заливає його і він ладен провалитись крізь землю...

Ірина Філіпівна слухала Платона, співчутливим схилом голови показувала, що їй це дуже цікавить, а насправді думала інше — усміхалась.

Їй уявилося, як рік-півтора тому, коли цього ще не було, замурзаний, в пилюці і піску в хату вривався Платон, наспіх ціував її в щок, кричав «їсти—швидше, бо розбігаються хлопці», покладливо хапав що попадалось під руки і, кричучи неймовірно, розповідав наспіх, що в школі все добре, що в нього знову відмінно чи добре там, що він стріляв у горобця і дав по мордасам (так дам по мордам, так і вискочить мадам»). Вовці, брехуну надавати.

Потому з'явилось це, як щось неймовірне і проте неминуване. Раз, це було влітку надвечір, — він зайшов в хату збентеженим, сам на себе не схожий, блукав безцільно по кімнатах, поринав в книги і, нарешті, спинившись проти Ірини Філіпівни, сказав:

— Слухай, мама, дай мені те... ну, як його, — щоб носати рати...

— Хустку?

— Так, хустку.

До цього часу жодна хустка не могла вдержатись у Платона, вони зникали у нього також швидко, як і з'являлись.

Навчена цим досвідом, Ірина Філіпівна перейшла з хусток на чистенькі клаптики з старих запиналець. Не розгортаючи і не дивлячись навіть на те, що йому давали, Платон пхав все це в кишені, терплячи ці клаптики, як лихо.

Та цього разу білий клаптик не зник у кишені. Платон тримав його у руці і нарешті сказав:

— Не таке, — щоб голубенькі крайки і без стрьопок.

Він не знав слова «зарублений» і слова «кайма». Ірина Філіпівна здобула справжню кишенькову хустку і він засіяв.

— Ну от, а то бач — буває часом незручно!

Чудової білизни батистова тканина видалась йому незвичайною. Він прирівняв певне її до своїх огрубілих порепаних в пітнях плямах рук і заспішив:

— Ти, проте, не турбуйся. Це тільки так, щоб була, — а насправді я й не доторкнуся до неї!

Це була суцільна правда. Він свято дотримувався обіцянки, і тиждень Ірина Філіпівна, здобула ту таки хустку з платонівської кишені навіть нерозгортаною, тільки й те, що верхні площини її й перегини почорніли від дотику рук і кишенькових речей.

Та хустина була тільки вісник... В юні роки Платонові тупав його був стільки ж примітивний, як і енергійний: рух розчепирених пальців, коли треба було, два скребки гребінцем — а білизна все це віддавалось на волю стихії. І от за хустиною наспіла година, коли якось, зупинившись перед Іриною Філіпівною, він зацікавився.

— Як ти робиш, що в тебе така завжди гарна зачіска? А в мене, дивись — лізе на шию, лізе на лоб, часом навіть буває незручно. І потім від тебе так гарно пахтить, це одеколон, чи що?

Він був безприкладний у своїй цій першій зацікавленості. Ірина Філіпівна одіслала його в перукарню.

В перукарні Платон героїчно витерпів усе, що годиться, але тут спіткала його нова біда. Вже надіваючи кепку, він випадково глянув у величезне дзеркало, що показувало його на повний зріст, і, затримавши погляд на собі не більше секунди, кинувся геть.

Додому примчав він збуджений.

Ірина Філіпівна стежила з другої кімнати як, червоніючи

улоги, він витирав плями на штанах, спльовуючи на них та крулячи щіткою.

Переконавшись, що це річ безнадійна, він за допомогою власної долонь взявся прасувати холоші...

— Що ти робиш? — спитала Ірина Філіпівна.

Зніяковілий і розгублений, ніби вийманий на бозна яким злодієм, він одірвався від землі і заблимав.

— Скинь, я випрасую уже сама.

— А ці плями?..

Це були передвісники, трагедія наспіла в подальшому.

Воєнні дії в Шатилівському яру йшли нормальним порядком. Маленький дев'ятирічний першокласник, він же й ад'ютант маршала, Володік, поспішав до штабу з важливим донесенням, смаючи радість близької зустрічі з маршалом, за якого тоді правив Платон.

Все було так чудово: палили гармати, строчили кулемети, артилерія громадила сили на фронтах супротивника, як раптом шляху ад'ютанта зросли постаті двох людей.

Це не були ні піхотинці, ні снайпери, це були й не розвідчики.

Це були дві «дівки», дві «дівулі», дві «баби» з Шатилівки — Ольга Черняєва і ще з нею одна патлата відьма якась.

Не зважаючи на всю покvapливисть, що струмила з кожного плеча ад'ютанта маршала, одна з них, безцеремонно придержавши його за плече, запитала:

— Пацанок, ти не бачив Платона?

Володік шарпнувся, очі його метали блискавки.

Він ненавидів «дівуль», він зневажав «дівок» до самої глибини свого маленького серця. І на уроках у класі, і в музичній школі, і де б не було, він робив все залежне від нього, щоб бути далі від «бабів»: уникав сидіти з ними на одній парті, уникав з ними розмов, а коли його все ж садили поруч із дівчиною, вимагали допомогти їй, він сідав, одвернувшись боком, а коли говорив — говорив теж у бік. І більше того — він навіть уникав людських розмов із сестричкою. Це й завдавало йому великого болю, бо він так ніжно любив її! Але прилюдно водитися з нею було неможливо. Такий був закон, якому корився і він і його товариші по школі й по будинку.

І от тепер дві з цих «дівуль», «дівок» не тільки наважились вийти в священні володіння лейтенантів, снайперів та танкістів, а навіть посягли на волю дії ад'ютанта і, ще більше того, вони домагалися маршала! Шарпнувши плечем, Володік закричав тільки сили:

— Відстань! Геть звідси, дівулі!

А що вони тільки сміялись, він люто плюнув і вчепився в їхній «дівці» в плече.

«Дівка» пхнула його двома пальцями. Володік покотився на бок.

Але на поміч йому поспішала уже допомога.

— Ію, дурні,— сказала тоді одна «баба» — на лихо собі бо вже до діла готувались снайпери: загупотіли кулі і з них з глухим шумом тенькнула Соньку у руку.

Сонічка скрикнула: брудна глина залишила слід на білій сукні. І ось саме в цей час на полі бою з'явився Платон. Все спало. Володік з очима, повними сліз, підкотився до нього:

— Товаришу маршал, що ж це таке, вони лізуть сюди і пхаються, отакі брудні дівулі!

Але товариш маршал, проминувши Володіка і не зиркнувши навіть на нього, підійшов до дівуль і... усміхнувшись, став вітатись за руку немов би із хлопцями, потім сказав:

— Ти це, Соня, по книжку? Ладно. Ходім.

І — вони пішли.

Володік остовпів. Потім безпорадно оглянувся. Але снайпери, льотчики й лейтенанти були не в кращому стані.

Тоді він, не відриваючи очей від землі, потюпав додому.

— Що з тобою,— глянувши на нього, запитала сестра, багатораз менша за нього,— плакав чи що?

Це була остання крапля. Він більше не міг витримати і, пхаючись у груди сестру, закричав:

— Геть від мене, щоб я й не бачив тебе, дівка поганюча, нескрізь, через вас жити не можна...

І заридав.

Про це все Ірина Філіпівна довідалась згодом. І в світі тих печальних пригод їй стала ясна тодішня поведінка Платона. Він викручувався, але авторитету його був нанесений непоправний удар. Це ж він сам орудував проти «дівок» і він сам переламував свої принципи.

Соня взяла підручник, пошебетала і пішла. Хлопці ж були тут, удома; вони не пішли собі геть, як Сонічка, а, навпаки, змадалились, купчилились біля парадних сходів.

Про пригоду вони не говорили — але всі жили тільки нею.

Коли, вирядивши Сонічку, Платон спустився униз, його зустріла загальна мовчанка. Всі тримались осторонь і навіть Володік, який не знав більшого щастя як крутитися на очах у Платона, одійшов геть і мовчки гриз собі нігті.

— Ну, що понадувалися, хлопці? — сказав Платон.

— Хай дасть тобі відповідь Сонька, — пискнув Володік, — дівуля погана.

— Ну що тобі стала та Сонічка, — силкуючись бути таким, як завжди, відповів Платон, — вона просила задачник і я ж не міг їй одмовити, тим більше, що то був її власний задачник.

Це була кепська дипломатія, і Володік, який не був він мав, а відразу вчепився у її вразливий пункт.

— Ну то тільки й виходить, — запищав скільки снаги він міг, — що спочатку задачник узяв ти у неї, а потім вона взяла його в тебе. Тільки тоді ми не бачили, а тепер побачили все...

— Мати ходила до них і взяла, — погрузаючи по коліна

в брехню, ледве вимовив Платон, та йому ніхто не повірив. Переговори закінчились нічим.

На другий день Володік не з'явився, як завжди, о пів на три додому. Пригода Платона із Сонічкою не давала йому спокою і він вирішив дізнатись про все до кінця.

Він засів за кіоском на розі Артема й Басейної і став піджидати.

З школи Платон вийшов один, але Сонічка навчалася не в старшій, а в сімнадцятій і значить те, що цікавило Володіка, мало трапитись далі.

Залишивши свою засідку, він пішов услід за Платоном по Басейній, але й біля сімнадцятої зовсім нічого не трапилось.

Проте Володік, як не хотілось йому, але жодним рухом не відійшов від Платона, своєї присутності і терпляче чекав.

Так вони пройшли квартал за кварталом до Держинської від Держинської до Сумської.

Ірина Філіпівна уявляла собі, як не хотілось тому хлопчаківі, щоб сталось щось погане, як він намагався переконати себе, що здогадка його безпідставна, що й тепер все йде так, як ішло день, два, три тому, що він, Володік, тяжко помиляється і що з Сонічкою у Платона вийшло все ненавмисне.

І все ж він ішов, і все ж трапилось те, чого він не хотів так бачити і чого він боявся.

На розі Госпітального і Сумської біля самого чистильщика, чистим, чистим, лакуєм і робочим і буржуям, а робочим мам, а буржуям грязем», — Володік не міг вимовити «мазю» («грязю») стояла та сама «дівуля» і розгублено щось шукала в книжках. Володік, боячись, щоб його завчасу не помітив Платон, не переходячи Сумської, зупинився біля ятки з цукерками. Він не чув, що говорив Соньці Платон, але він добре бачив, як Платон усміхався до неї, як залишивши в спокої книги свої, Сонька кинулась до Платона, і як замість того щоб погнати її геть, він став вітатись з нею за руки і вітатися довго. Потім вони пішли по Госпітальному.

Тоді Володік вирішив, що ховатись йому вже немає чого і що треба зробити те, що він надумав раніше: наздогнати і, пильно вглядаючись у вічі, крикнути: здоров!

Він наздогнав їх і, проминувши сім кроків, обернувся і, не відводячи очей з Платона, гукнув: здоров!

Він бачив, як Платон змідянів, як розгублено забігали його очі, що ще день тому на полі бою сяяли блискавиці, і не ворячи більше ні слова, Володік обернувся і помчався додому.

Першою в дворі йому трапилася менша сестра.

Заклопотана пасочками, вона не звернула жодної уваги на вимогця-розвідчика і тим разючіше для неї прозвучали його слова:

— Що ти робиш, Марусько?

— А не бачиш що — пасочки, — вражена такою безприкладною поведінкою брата, відповіла Маруська.

— Ну й я з тобою пограюсь!
Перемахнувши через паркан, Володік підлетів до Маруськи, кинув книги в пісок, присів і спитався:

— Як це ти робиш?

— А так.

І все ще не зводячи очей з Володіка, Маруська стала показувати йому, як робляться такі гарнісінькі пасочки.

Він був здібний і понятливий учень. І він був терплячий.

Коли на тротуарі показався Платон і за десять кроків за ним Сонічка (біля будинку вони умисне проходили так), він доробив їх уже другий десяток і, доробивши двадцять, гукнув до стрички, щоб було чути усім:

— Марусько,— ходім грати в солдатики.

Це було зовсім щось неймовірне, бо ніколи раніш він не пускав її до цих своїх «святая святих» на два, навіть на три кроки. І тому, запідозрівши щось незвичайне, вона недовіряючи і насторожено відповіла:

— Це ж не для дівчаток солдатики.

— А що робить,— з виразом виклику гримнув Володік, коли всі хлопці поробились бабами! — і убійчо зирнув у бік Платона, що саме порівнявся із ними.

Це все по ниточці, в більшості випадково, повизбирувала Ірина Філіпівна. Чого не вистачало, доповнила своєю уявою, він ріс і мінявся на її очах; їй приємно було збирати ці дрібниці про сина; з них хотіла вона повніше уявити собі його характер, його здібності, його поведінку поза домом.

Розповівши про своє лихо, Платон сів обідати; під час обідів він був зосереджений, поривався на філософські розмови. Йому цікавило слово «адекватний»; потім він виявив цікавість до філософії Дені Дідро; руки ще перед обідом він був старанно мив, вживав нормально серветки, був уважливий до Ірини Філіпівни, ні разу не покудлав свого чуба і говорив тихо, навіть статечно; по обіді не забувсь подякувати Ірині Філіпівні, кинув пару милостивих фраз Настусі і, прихопивши том Гегеля (Гегель, твори, том VIII. Філософія, історія. Москва — Ленинград, 1935), зачинивсь у своїй кімнаті.

За годину, одклавши вишивання, Ірина Філіпівна зазирнула до сина.

Платон сидів на підлозі, орудуючи арміями олов'яних солдатиків.

Він сопив, без перерви бубонів щось під ніс, примушував рухати артилерію і строчити кулемети...

Восьмий том Гегеля лежав впоперек Енциклопедичного словника, розкритого на слові кохання.

Харків, 1939 р.

Микола Шеремет

НА КОРДОНІ

з поеми „ЩОРС“

Йшли роки. Нестримний біг
тому їх не перейняти.
Глибокий випав сніг,
Щорс умер — ішла двадцята,
Молоді, блиску молодім
привабна і хороша.
Небозводом голубим
незаймана пороша.
Тернисті вдалені
до гілочки яскраві...
У ліс якісь чудні,
Начальнику застави.
Дав роз'їзд. Звичайна річ —
перший сніг, на прикордонні...
перший сніг, його в цю ніч
вбив в себе він на скронях.
У під сорок. Двадцять літ
не скидає португелі,
Гімнастюрці витерсь слід,
Так уже обвикся з нею.
Хрест застібнуті ремні
берегали легкість стану.
Ще по усмішці одній
мати Десняка Івана.
Вісті, де б він не бував,
покидала молодеца.
Раз в душі благословляв
дрімучої Унечі.
Одного не спочив,
не знищили до щенту;
знав підступних басмачів,
знав нахабних інтервентів,
вбив денікінські ряди,
новців бив із Гуляй-Поля...
них доріг нема, куди
кидала б військова доля.

І він проходив. До кінця
Доводив свій рішучий намір,
Мабуть за те і грудь бійця
Укрита двічі орденами.
Потвори темряві війни
Чого у помислах чекали?
Без сліду щезли, де вони
Оті всі банди, генерали?
Хіба що вчукам пригадать
В житті народа смугу темну...
І радісно, приємно знать,
Що кров пролита не даремно!
Що буйно зрошена, священна,
Могутні паростки дала.
В державу, в славу воплощенні
Минулі щорсівські діла.
І Вождь, поглянувши назад,
На путь — дороговказ для світу,
Про Щорса мудро проказав:
Героя треба воскресити!
То ж і Десняк допомагає,
Він знову щорсівець тепер.
І на екран його знімає
Срібноволосий режисер.
Йому Країна доручила,
Орденосцю Десняку,
Од ворогів лихих уміло
Тримать кордони на замку.
І він уже четвертий рік
Стоїть, на пильній охороні.
І він уже не спати звик
У довгі ночі прикордонні.
І прислухатись крізь вікно
У підозрілий посвист бурі...
От і тепер — дріжить дзвінок,
Гука його в комендатуру.

А там чекали два бійці
Свого Начальника застави.
Ледве утримував в руці
Один із варти вовкодава,
Що божеволів просто, дерсь
І кидав скаженілу піну,
Готовий кинутися весь
На ним упійману людину.
Та, притаївшись у кутку,
Очей не зводивши сиділа ...
Начальник глянув нашвидку,
І затремтів аж ... Постаріла,
Але ще можна упізнати,
Хоч як там криється старанно,
Та все ж себе їй не сховати,
Сиділа перед ним Оксана!
Свого таки дійшла кінця.
Слідив її в усьому світі,
І от здійснилось — на ловця
Нарешті звір потрапив в сіті.
Шпигунка теж його пізнала,
Не помилилася ніяк —
Вона ні трішечки не марить :

Це він, знайомий їй Десняк,
Наївний Щорсів ординарець!
Та виглядає він не тим ...
І де її поділась сила?
Просити, впасти перед ним,
І в мислях навіть не посміла.
Все було ясно. Вирок свій
У його погляді читала.
Отрута знайдена при ній,
В куточку на столі лежала.
Чорнів револьвер, просто в бік
Націлений холодним дулом ...
Що по-собачому свій вік
Отак скінчить — вона відчула.
Та ще досада їй була —
Розкриють помисел мерзениий,
Що його потайки веда
Одна держава іноземна.
І од безсилля і зі зла
Шпигунці наглій стало душно,
Вона не визнає не могла:
Кордон радянський непорушний!
Київ, 1939 р.